

БАЗОВА ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті розглядаються питання, пов'язані з базовою підготовкою майбутнього вчителя у педагогічних закладах освіти України протягом ХІХ – ХХ століть.

Соціально-економічні перетворення в Україні зумовлюють необхідність реформування всіх галузей освіти, що ставить перед вищою педагогічною освітою нові завдання щодо підвищення ефективності теоретичної підготовки майбутніх учителів як основи їх професійної компетентності. Серед пріоритетних напрямів реформування вищої школи важливе місце посідають питання оновлення змісту базової педагогічної освіти; запровадження ефективних педагогічних технологій; створення нової системи методичного та інформаційного забезпечення вищої школи. Реалізація цих планів вимагає глибокого реформування змісту, форм, методів підготовки педагогічних працівників усіх ланок освітньої галузі.

Проблемі теоретичної підготовки вчителя в Україні завжди надавалося великої уваги. Починаючи з ХІХ століття підготовка вчителів для середніх закладів освіти України здійснювалася в педагогічних інститутах, які підпорядковувалися університетам, чи на дворічних курсах при університетах. До теоретичної підготовки студентів вже тоді були включені предмети педагогічного циклу, а саме: історія дидактики, історія сучасних педагогічних течій, історія шкіл та педагогічних теорій (три години на тиждень), сучасна дидактика (дві години на тиждень), практичні заняття з педагогіки (дві години на тиждень). У 1875р. у Ніжинському історико-філологічному інституті була заснована окрема кафедра педагогіки. [1:46] На початку ХХ століття в Україні діяли 7 учительських інститутів і 32 учительські семінарії, які готували вчителів для сільських шкіл. Для теоретичної підготовки майбутніх педагогів на II та III курсах було введено вивчення педагогіки і дидактики (по 2 години на тиждень).

У 20-і роки ХХ століття у педагогічних навчальних закладах вводились нові курси: "Соціальне виховання", "Організація народної освіти", "Школотзнавство", "Історія педагогічних течій" тощо. До програми підготовки вчителів вперше було включено тему "Філософські основи педагогіки". Вказана програма визначила зміст підручників з педагогіки, в яких вперше були висвітлені найбільш важливі методологічні проблеми, а саме: "Мета виховання", "Всебічний розвиток людини як єдиний діалектичний процес розумової освіти, політехнічної освіти, морального, естетичного та фізичного виховання"; "Вчення про спадковість, середовище та виховання". До предметів педагогічного циклу у вищих освітніх закладах були віднесені педологія, педагогіка, вчення про поведінку, педагогічні системи, дидактика, школотзнавство тощо. При цьому "на перший план висувався не стільки розгляд окремих педагогічних систем, скільки знайомство з різними типами трудової школи, які історично виникали відповідно до певних соціально-економічних умов"[2:159]. Загальною метою фахової підготовки майбутнього вчителя було озброєння його професійними знаннями настільки, наскільки вони можуть дати об'єктивний науковий матеріал для раціональної побудови педагогічного процесу загалом, і в галузі окремої спеціальності зокрема[2:233]. Водночас значні зусилля педагогів зосереджувались на проблемах виховання, навчання та освіти саме у школі. Інші сторони життя дитини лишались поза увагою педагогіки. Та й самі пошуки універсального методу навчання і чисельні експерименти того часу призвели до приниження ролі вчителя у навчально-виховному процесі. За ним, учителем, головним чином лишались інструктивна та контрольна функції. Для виконання ж вказаних завдань учителеві не потрібна була глибока обізнаність із закономірностями педагогічного процесу.

Єдина система вищої педагогічної освіти склалась у нашій країні в період 1931-1933 років. Саме в цей час були створені наступні типи педагогічних навчальних закладів: вищі педагогічні школи – педагогічні інститути; середні педагогічні школи – педагогічні технікуми; короткострокові педагогічні курси. У навчальних планах були виділені самостійні курси педагогіки й історії педагогіки, а у структурі підготовки вчителя передбачалось поєднання теоретичного навчання і педагогічної практики у школі. Педагогіка як самостійний предмет зайняла своє місце у навчальному плані педвузу у 1930 році. Єдина програма з педагогіки для педагогічних інститутів була розроблена у 1933 році, а у 1934 році було видано перший систематичний підручник з педагогіки М.М.Пістрака.

У 40-і роки у зв'язку з II світовою війною навчальні плани були скорочені, що певним чином відбилося і на якості професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів.

Протягом 50-60-х років зміст педагогічних навчальних дисциплін відзначався стабільністю (педагогіка, історія педагогіки, педагогічна практика). Проте в наступні три десятиліття він характеризувався певною динамікою: 70-75-ті роки – вступ до педагогіки, педагогіка школи, історія педагогіки, педагогічна практика; 75-85-ті роки – вступ до вчительської спеціальності, педагогіка, історія педагогіки, спеціальні курси та семінари, педагогічна практика; 85-91-ий роки - вступ до спеціальності, педагогіка, методика виховної роботи, історія педагогіки, спеціальні курси та семінари, педагогічна практика.

Навчальні плани, навчальні програми, підручники та посібники з педагогіки визначили структуру і зміст базової педагогічної підготовки майбутнього вчителя. Аналіз відповідної літератури дозволив виявити головні тенденції розвитку основних компонентів базових педагогічних знань. Починаючи з 30-х років всі програми і навчальні посібники відображали традиційну логіку викладу педагогіки у вищому навчальному закладі, а саме: загальні основи педагогіки, дидактика, теорія виховання, питання школотзнавства. Найбільші зміни відбулись у

змісті розділу “Загальні основи педагогіки”. У 50-60-ті роки до нього були включені теми загальносоціального характеру (“Радянська школа та її завдання”- 1950, “Будівництво комунізму і виховання нової людини”- 1965); у 70-80-х роках розгляд методологічних і загальнотеоретичних проблем педагогіки був обмежений трьома темами (“Предмет педагогіки і методи науково-педагогічних досліджень”, “Мета і завдання комуністичного виховання”, “Розвиток, виховання і формування особистості”). До навчального посібника “Педагогіка” (за ред. Ю.К.Бабанського) у 1983 році було введено тему “Цілісний педагогічний процес”. У 40-50-ті роки у змісті педагогічної освіти більш глибоко, ніж у наступних програмах, простежувались закономірності вікового розвитку дитини. А в програмах і навчальних посібниках 60-80-х років слабко розкрита проблема врахування закономірностей індивідуального розвитку дитини та її особливостей у процесі навчання і виховання, змісту та методів індивідуальної роботи з учнями. Всі ці негативні тенденції зумовили абстрактний характер викладання педагогіки, її “бездітність”, орієнтацію на “середнього” учня.

Розділ “Теорія виховання” у програмах та навчальній літературі 40-50-х років (програми 1947, 1950 рр.) був представлений лише проблемами морального виховання дітей середнього шкільного віку (“Основи морального виховання, методи морального виховання”, “Виховання радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму”). У 60-70-х роках зміст і складові процесу виховання розглядаються більш цілісно (розумове, моральне, трудове, фізичне, естетичне). Починаючи з 80-х років, виділяється також ідейно-політичне, економічне, екологічне виховання школярів.

Розділ “Дидактика” виявився найбільш стабільним щодо номенклатури тем та їх змісту. У всіх навчальних програмах та навчальних посібниках розглядаються: зміст освіти, сутність, закономірності, принципи, форми та методи організації навчального процесу, перевірка і оцінка знань, умінь, навичок.

Розділ “Школознавство” представлений традиційно слабко. У ньому розглядаються лише питання керівництва й управління школою, функції керівництва і педагогічної ради школи (всього одна тема, та й вона розкрита лише формально) [3:40-52].

Нині традиційне навчання вже не задовольняє вимоги сучасного суспільного розвитку. Тому виникла потреба у вдосконаленні структури змісту педагогічної освіти, її методів, форм організації взаємостосунків студентів та викладачів. Останнім часом нагальною потребою стає перехід на новий рівень розвитку системи вивчення педагогічних дисциплін у вузі, який характеризується активною взаємодією таких його компонентів, як модель спеціаліста, діяльність студента та діяльність викладача.

Складність і відповідальність поставленого завдання, від якого залежить підготовка національних кадрів нової генерації, вимагає суто наукового підходу до його виконання і, насамперед, теоретичного обґрунтування загальної концепції та основних принципів викладання та вивчення дисциплін педагогічного циклу, їх науково-методичного забезпечення. Саме тому в останні роки зроблено чимало спроб переосмислення структури, змісту та організації процесу загальнопедагогічної підготовки майбутнього педагога. Серед них: програма інтегрованого курсу теорії та історії педагогіки, розроблена у Полтавському педагогічному інституті; програма курсу теорії національної освіти і навчання (дидактики), підготовлена В.І.Бондарем та Ю.Д.Руденком на базі педагогічного факультету Національного педагогічного університету ім.М.П.Драгоманова та інші. Автори названих програм цілеспрямовано здійснювали докорінне реформування концептуальних, змістово-структурних і організаційних основ викладання та вивчення педагогічного циклу навчальних предметів у педагогічному вузі. Цікавою є програма інтегрованого курсу теорії та історії педагогіки (Полтава, 1993), яка вміщує наступні розділи: 1. Загальні історико-теоретичні основи педагогіки; 2. Основи національної української педагогіки; 3. Єдність навчання, виховання та самовиховання у цілісному педагогічному процесі: а) теорія навчання, освіти і самоосвіти особистості; б) теорія виховання і самовиховання особистості; 4. Проблеми школознавства. [4:5]

Програму інтегрованого курсу вирізняє національний зміст педагогічних знань, особистісно-індивідуальна орієнтація, затребуваність у практичній діяльності студента і вчителя. Значно розширеним, порівняно із загальноприйнятною структурою, є перший розділ - “Загальні історико-теоретичні основи педагогіки”, в якому автори чітко визначають мету та завдання, характеристику предмета і методів історико-педагогічного дослідження, задалегідь ознайомлюють з основними категоріями педагогіки, її термінологією, оцінюють значення педагогічних дисциплін для всебічної підготовки вчителя.

Однак інтеграція знань з історії та теорії педагогіки, на наш погляд, не завжди сприяє ґрунтовності загальнопедагогічних знань майбутніх учителів, не забезпечує повною мірою високий рівень узагальнень і перенесення їх на інші педагогічні та спеціальні дисципліни.

Найбільш прогресивним шляхом підвищення ефективності теоретичної підготовки майбутніх вчителів, на думку багатьох дослідників, є технологічна побудова вузівського курсу педагогіки на основі системного підходу до аналізу педагогічних явищ. Педагогічна технологія має на меті підвищення ефективності процесу навчання за рахунок: проектування цілей навчання відповідно до розробленої моделі підготовки вчителя; планування процесу навчання, програмування діяльності викладача і студента, забезпечення максимальної організованості і, як наслідок, - досягнення необхідного результату; перенесення акценту в навчанні з викладання на цілеспрямоване засвоєння знань, тобто визначення структури і змісту навчально-пізнавальної діяльності того, хто навчається; структуралізації змісту навчання, яка зумовлює його гнучкість, тобто можливість оновлення відповідно до замовлення суспільства та вимог практики; відтворення процесу навчання і його результатів на основі блокової побудови навчальних курсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дем'яненко Н. Педагогічна освіта в університетах України (1800- 1910р.) //Шлях освіти.- К.,1997.- №.1 - С.44 – 47.
2. Педагогическая энциклопедия. – М., 1929. – 442с.
3. Програма з педагогіки: Інтегрований курс теорії та історії педагогіки. Альтернативний варіант: Проект /Авт.- укл. А.М.Бойко, І.Ф.Кривонос, В.С.Лутфуллін та ін.- К., 1996. - 56 с.
4. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования.– М., 1990. – 141 с.

Матеріал надійшов до редакції 15.09.2000 р.

Антонова Е.Е. Базовая педагогическая подготовка будущего учителя (исторический аспект).

В статье рассматриваются вопросы, связанные с базовой подготовкой будущего учителя в педагогических учебных заведениях Украины на протяжении XIX-XX веков.

Antonova O.Ye. Basic Pedagogical Training of Future Teachers (Historical Aspect).

The article considers the questions connected with a future teacher's basic training at pedagogical institutions of education in Ukraine during XIX-XXth centuries.